

## ЕСХАТОН КАО УЗРОК ПОСТОЈАЊУ ЦРКВЕ

*„Учешће у добру оних који су ипога  
достојни, које, не као да је већ било иа се  
расиурило, нешто које ће доћи у будућно-  
сти, сада ледамо у икоти, заишо ишо на-  
дилази све чему се надамо, и ишо у уло и  
ум (људски) може доћи, а ишо је оно иосле  
кога и с којим ће се укинути иоследњи не-  
иријатиљ-смић.“*

*Св. Максим Исјоведник (PG 91, 1076).*



кидање смрти за целокупну природу последњи је догађај у историји спасења. Есхатологија је управо реч о последњим данима и догађајима везаним за спасење света, тј. реч о Царству Божијем. Она је једна од централних теолошких тема нашег времена посебно од кад се 1900. год. појавила студија Ј. Вајса „Проповед Исуса Христа о Царству Божијем“.

Наглашеним интересовањем за есхатологију не само што је постављено питање њеног места у теологији она се наиме третира као самостално поглавље у теологији и то последње; већ је интересовање за њу покренуло и питање саме суштине Хришћанства.<sup>1</sup> За разлику

<sup>1</sup> Посебно интересовање теологије за есхатологију јављао се по објављивању књиге Johannes Weiss, *Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes*, 1900., у којој писац аргумен-

од устаљеног схватања, које је и данас доминантно на Западу, по коме се суштина Хришћанства састоји у моралном закону у коме доминира психолошка љубав према ближњему и према Богу, савремена теолошка мисао, управо под утицајем ове пове перспективе есхатологије, све је ближе констатацији да је Хришћанство Црква и да се њен идентитет налази управо у есхатону.

Православна Црква и данас несумњиво верује у Царство Божије као последњу реалност света. Међутим, под утицајем савременог тумачења есхатологије као догађаја којим ће свет победити смрт, она њиме треба да мери своју и истижитост света који је, као што је то и у прошлости чинила. Хришћанска Црква и њено учење морају и данас имати своје изворниште у есхатону, тј. морају се темељити на Царству Божијем, ако Црква жели да њен идентитет и њено учење буду извор бесмртности и место спасења. Но, ово се не може постићи без правилног схватања есхатологије, која је, морамо признати, у великој мери изгубила своје изворно тумачење, а самим тим и централно место у теологији.

Међутим, пре него пређемо на подробније излагање проблема есхатологије, погледајмо како се она данас схвата. Шта данашњи хришћани подразумевају када говоре о есхатологији, тј. о Царству Божијем?

Ако отворимо било који уџбеник хришћанске догматике запазићемо да се одсељак о есхатологији налази на крају и да се бави питањем загробног живота, односно да есхатологија говори о стању душе после смрти. Ова чињеница указује на то да се под есхатonom не схвата укидање смрти већ крај земаљског живота сваког човека, или пак општи крај историје света када се прелази у Царство Божије као духовну реалност која у односу на земаљски, историјски живот постоји горе на небу (у просторном смислу) и коју од историјске стварности, као лажне и непостојане, дели смрт. Догађај смрти постаје пролаз, врата, кроз која се улази у Царство Божије, у истински и вечни живот

тошано показује да је сам Исус Христос проповедао брзи долазак Царства Божијег, у складу са Старозаветним пророштвима, а да се мало освртао на то да створи један савршен морални систем или пак да побољша друштвени положај људи у свету. У складу са својим истраживањима. Ваје је тврдио да је есхатологија суштина Хришћанства и да она прожима и опредељује читаво хришћанско учење. Од православних теолога посебан допринос у третирању есхатологије као центра и суштине Православне Цркве дао је својим радovima Митрополит пергамски Јован (Зизијулас). Посебно је важно напоменути његов рад „*Deplacement de la perspective eschatologique*“, La chretiente en debat, CERF, Paris 1984., као и „*Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ*“, „Σύνοδος“, сн. 49, 51 и 52, Ἀθήνα 1994.

ца је због тога смрт нешто позитивно и пожељно.<sup>2</sup> У том животу, који се дели на Рај и Пакао, разврставају се након суда душе оних који су умрли у зависности од тога како су живели на земљи. То се догађа са сваком човеком понаособ који смрћу напушта „овај свет“ временски и прелази у „опај свет“ вечни, а деситће се и са свима заједно када дође крај света и кад буде свеопшти суд.

Овакво схватање есхатологије имало је за последицу да она заузме последње место у теологији, које на жалост још увек има, и да целокупно учење Цркве као и њено постојање постану апсолутно независни од есхатологије. Чак итавише, ово је доведено и до тога да историја, коју не твори Бог већ само човек, одређује есхатологију (што се посебно односи на савремена апокалиптичка учења), а не обрнуто: да Црква извире из есхатона.

Међутим, да ли ово схватање истински изражава хришћанску есхатологију? Шта Нови Завет, а згитим и Свети Оци говоре о Царству Божијем? На крају, како Нови Завет говори о „д о л а с к у“ Царства Божијег, ако се оно схвата онаквим како га описују наши уџбеници, тј. као небеска духовна реалност у коју одазвје душе људи после смрти?

\* \* \*

Пре него одговоримо на питање како је прва Црква схватала есхатологију и које место је она заузимала у њој, потребно је осврнути се на проблем одакле овакво схватање есхатологије које смо горе навели.

Извесно је да горе наведено тумачење есхатологије, које је скоро одомаћено код савремених хришћана, у највећој мери одређује старојелинско схватање света. Конкретно, ради се о јелинској космологији која је, посредством неких хришћанских мислалаца, од којих Ориген има посебних „заслуга“, ушла и у Хришћанство.

Уопштено речено, свет се, по јелинском схватању, дели на видљиви, материјални и духовни свет идеја. Материјални свет је обликован по угледу на горњи, духовни свет и претставља одсејај вечног света идеја. Зато је он по себи лажан, за разлику од духовног који је истинит и непромењив. Једино истињито у овом свету су вечне идеје, односно духовна природа која је садржана у њему. Ова два света дели рађање и смрт. У односу на рађање, које је изгледа било негативан догађај за оне који су следили платонову концепцију<sup>3</sup>, смрт је била нешто пози-

<sup>2</sup> Види Д. Станиславе, *Дођлајтика III*, Сремски Карловци 1997., 137 и даље.

тивно, јер се посредством смрти душа ослобађала тела и враћала из лажног, материјалног у истински, првобитни, духовни свет.

Очигледно је да се у основи овакве космолошке концепције налази проблем смрти који се манифестује кроз сталну променљивост материјалног света и која је Јелинска мисао хтела на овај начин да реши. Видљиви свет, који је за Јелине, али начелно и за све људе, био, пре свега, поприште живота, својом смртношћу, променљивошћу стварало је проблем истинског постојања. Питање шта је истина света и сваког копкретног бића у њему ако се све мења и умире, стварало је код човека egzистенцијални проблем и терало га да тражи оно што је постојано и вечно у њему. Из тог разлога Јелини су истину света нашла у његовој духовној природи, поделивши тако свет на материјални и духовни. Духовни свет је био вечно по природи и зато истински и непролазан и представљао је прототип за уређење материјалног, док је материјални био само одсејај, сенка тог првобитног, горњег, узвишеног света. Он је називан и „доњим“ светом (просторно) у односу на духовни који је био „горњи“. Спасење човека је схватано као последњи догађај (есхатон) и састојало се у томе што је душа управо одвајањем од тела, односно посредством смрти, прелазила из нижег у виши, из лажног у истински, из материјалног у духовни свет, враћајући се тамо одакле је и дошла. Другим речима, стари Јелини су решили проблем смрти на тај начин што су учили да је душа бесмртна по природи, односно вечна, и да се спасење састоји у раздвајању душе од тела и повратку у првобитно Царство Небеско, чиме је у ствари човечка смрт проглашена непостојећом.

Царство Небеско је, дакле, за старе Јелине духовна реалност у којој претпостоје душе пре живљења у телу и као такво је прва и последња станица у кружном кретању бесмртне душе кроз историју. Есхатологија, као реч о последњим догађајима који су везани за спасење, не подразумева победу над смрћу, већ прелазак душе из овог света у Царство Небеско и то управо посредством смрти. Есхатон је нужни, природни чин који није зависно ни од воље богова а камо ли људи, него се састојао у томе што би се на крају све душе поново вратиле у претпостојећи, савршени, идејни, духовни свет.

<sup>3</sup> Ако имамо у виду учење о сеоби душа, рађање је онда негативна појава јер се душа рађањем у овом свету затвара у материјално тело. На ово указује и Платинов однос према свом телу кога се он спуштао, као и одомаћена изрека код народа: „родио се да се мучи, а онај ко је умро он се родио“.

Све старојелинске религије користиле су ову форму поделе света и на његовој подељености на истински, духовни (вечни) и лажни материјални (временски-пролазни) свет градиле су своје учење, морал, церемоније и мистерије. У међувремену, док душа не доспе у Царство Небеско, за ублажење страха од смрти служиле су разне церемоније и мистерије. Мистерије су у суштини служиле да се преко њих оствари веза видљивог света са горњим, духовним светом. Разним симболима и сеансама премошћаван је јаз између материјалног и духовног света, док су митови служили да се укине време. И у једном и у другом случају враћало се у прошлост, у првобитно стање, у духовни свет, да би се на крају, са коначним престанком времена, кроз смрт остварило избављење од материје и повратак у савршенство.

Ако би на основу оваквог схватања постојања хтели да дефинишемо старојелинско схватање есхатологије, онда би та дефиниција укратко гласила овако: есхатон, као истинска реалност света и човека лепше Небеско Царство. Смрт као онтолошка категорија није постојала. У тренутку смрти, вечна и бесмртна душа се растаје од трулежног тела и враћа у првобитно духовно царство. Дакле, смрт није била последњи и најстрашнији непријатељ света коју је могао да уишти једино Бог и на тај начин спасе свет, већ је она била чак питавање позитиван догађај. Посредством смрти бесмртне душе су се раздвајале од трулежног тела и одлазиле у вечност. Есхатологија, као реч о последњим стварима и догађајима, реч је тако о загробном животу душе. Зашто је овакво схватање есхатологије у супротности са хришћанским учењем о спасењу?

У оваквом концепту есхатологије основни проблем дакле, није била смрт, као што је је случај у Хришћанству, већ материјални свет и време. Материја, као тамница душе, била је сама по себи зло. Самим тим и читав материјални свет био је нешто пролазно и небитно за постојање. Као такав он није имао места ни у Царству Божијем, што је апсолутно неприхватљиво за Хришћане. Поред проблема материје, која је схватана као тамница душе, постојао је и проблем времена. Време је, по јелинском схватању, апсолутно небитно за постојање створеног света. Оно се односило једино на живљење душе у телу, док се истинско Царство Небеско налазило изван времена. Царство Небеско је за старе Јелине било просторна категорија, а не временска, какав је случај у Хришћанству. Чак питавање, време је било нешто лоше и неприхватљиво, и то не само због тога што га је карактерисало кретање, које је изазивало сталне промене у свету а самим тим и смрт

тела, већ и због тога што је одвајало дуне од првобитног савршенства, од Царства Небеског. Самим тим и историја је била нешто лакше и негативно. Све што је време дуже трајало, удаљавање дуне од првобитног савршенства је све веће. Враћање у прошлост, односно прсвазилажење времена и ослобађање од материје, било је приближавање савршенству.

Дакле, време и материја су не само небитни елементи за вечно постојање света, те зато и не улазе у есхатон, већ су сами по себи негативни елементи у горе наведеној концепцији Царства Небеског. Као такви, они нису имали места у савршеном, идејном, духовном свету. Време је везано за материјални свет и карактерисало га је кретање као удаљавање духовних бића од свог идејног прототипа, од Царства идеја, док је вечност била статична и непроменљива и припадала је духовном свету<sup>1</sup>. Материја, као тамница душе, била је по себи зло и као таква није имала места у есхатону, тј. Царству Небеском.

Шта Нови Завет говори о есхатону и које место је заузимала есхатологија у раној Цркви? У чему је суштина хришћанске есхатологије и каква је разлика хришћанског схватања ове проблематике од старојелинске и других сличних њој?

\* \* \*

На први поглед Нови Завет оставља утисак као да је и за хришћане есхатон небеска, духовна реалност (у просторном смислу) и да у односу на историјски живог претставља „истински“, „горњи“, „духовни“ свет у који одлазе душе после смрти. Изрази које срећемо у Новом Завету, као што су: душа, тело, силазак, узлазак, истински и лажни живот, претпостојање и живот после смрти као да указују на подељеност света и постојање Царства Небеског као паралелног у односу на историју и материјални свет, дакле, управо не оно што срећемо у јелинским, али и у другим религијама, као и у античкој философији.

Међутим, иако се ови горе побројани изрази налазе у Новом Завету, да ли се они заиста могу тумачити у контексту старојелинске поделе света на духовни и материјални, горњи, вечни и временски и пролазни? На какву разлику указују ови горе побројани изрази у Новом завету ако не на подељеност светова и њихову сукобљеност?

<sup>1</sup> На овој основи су стари Јевљини разликовали живот од постојања. Живо је оно што се креће, и то је историјско живљење, везано за материју, при чему то није била истина једног бића, већ је истина била његово духовно, вечно постојање које је означавало непроменљивост, постојаност.

Шта је то суштински различито између старојелинског, и не само старојелинског, схватања Царства Божијег и Хришћанства, што чини да се, без обзира на побројане изразе који се употебљавају и у јелинстичкој философији и у Хришћанству, ипак у Хришћанству не ради о подељености света на Царство Небеско, као духовну реалност, и царство земаљско? Одговор на ово питање је од пресудне важности за правилно схватање хришћанске есхатологије и Царства Божијег. Зато ћемо, пре него видимо шта библијско предање говори о Царству Божијем, покушати да укажемо на то што суштински разликује Хришћанство и Јелинизам.

Оно што суштински дели Хришћанство од Јелинизма је схватање в р е м е н а. Јелинска философија је свет сматрала вечним. Царство Небеско и царство земаљско нису били временски догађаји, већ вечна стања. Време, по схватању старих Јелина, није било конститутивни елеменат постојања. Оно се појављује као кретање вечне природе кроз простор, тј. онда кад душе силазе из вечног Царства Небеског у материјални свет. Вечно кружење душа је јелинска категорија за време. Зато је време апсолутно негативан елеменат, јер подразумева деградацију духовног света у односу на његово истинско постојање, те се времена треба ослободити да би се дошло, или тачније вратило, у истински живот, у Царство Божије. Царство Божије је стога за Јелине простор, тј. духовна природа из које се долази у свет и у коју се одлази после смрти, а не догађај који ће се десити у будућности.

За разлику од јелинске философије, која време третира као вечно кружење и нешто апсолутно неважно за постојање света, библијско схватање постојања света и Царства Божијег апсолутно се темељи на времену. Време је у библијском предању догађање које чини да свет постоји<sup>5</sup>. Но, то догађање није механичке природе, то не одвија се у природи самој по себи, већ је акт слободе Божије. Зато су догађаји, по библијском схватању, онтолошке природе и посе у себи стваралачку моћ која држи свет у постојању, како у целини, тако и свако биће понаособ. За разлику од јелинског схватања, по коме се истина нечега везује за његов почетак, за духовни свет одакле долази, а самим тим и за прошлост, те сваки наредни догађај троши и деградира истинитост нечега, у библијском искуству, је сасвим супротно. Истина света се налази у есхатону, у последњем догађају. Сваки на-

<sup>5</sup> О разлици јелинског и хришћанског схватања времена види сјајну студију О. Cullmann, *Christus und Zeit*, 1946., посебно друго поглавље.

редни догађај је у односу на предходни онтолошки прогресивнији и не уништава предходни, већ предходном догађају даје пуноћу. Истина постојања света се, на основу Библијског искуства налази у Царству Божијем као у последњем догађају који ће се десити у будућности, а не у почетку, односно у прошлости. Због тога је Нови Завет у односу на Стари истинитији, иако је један нови догађај различит од предходног, те не укида Стари, већ му даје пуноћу и на тај начин га садржи у себи. Други долазак Христов, као последњи догађај, биће истина света и пуноћа како Новог, тако и Старог Завета<sup>6</sup>.

Време, дакле, по библиском схватању није само праволинијско кретање природе по једној оси која има почетак а нема крај, за разлику од јелинског схватања времена као вечног, кружног, кретања без почетка и без краја, већ је време скуп догађаја који природи дају постојање. Сваки нови догађај доноси истинитије постојање свету у односу на предходни, док ће последњи садржати пуно истину. Предходни догађаји без последњег, то ако се одвоје од последњег догађаја, не могу имати истине у себи. Зато се време у библијском искуству мери од последњег догађаја на према првом. (Исти је случај и са богослужбеним догађајима: Васкрсење одређује читав богослужбени ток, како недељни, тако и годишњи.) По Св. Писму, последњи догађај ће бити потпуно, истинито постојање света и он ће садржати све предходне који су управо на њега и указивали, то који су били иконе тог последњег догађаја. Но, о овоме ће подробије бити речи касније.

У односу на горе побројане изразе који се могу срести у Новом Завету, а које неки тумаче у контексту јелинистичког схватања света који се дели на Царство Небеско (духовни свет) и Царство Земаљско (материјални свет), могли би да кажемо следеће: ови изрази не указују на подељеност Царства Божијег и овога света, већ на разноврсност створених природа које су све створене да учествују у догађају Царства Божијег, односно да постоје вечно у заједници са Богом. Царство Божије, као заједница свега створеног, само по себи је д о г а ђ а ј који ће свету коначно дати пуноћу истинског постојања.

Шта конкретно Библија говори о Царству Божијем? У чему је истинитост постојања света коју ће допети последњи догађај, тј. Царство Божије?

<sup>6</sup> Упореди Св.Максим Исповедник, РГ 4.



## Стари завет је сенка будућег Царства

Царство, Божије као циљ зашто је Бог створи свет ниизчега, бесмртно је постојање тварне природе. Да би се то постигло, свет треба да постоји на начин како Бог постоји. То значи да треба да се оствари јединство свега створеног са Богом у једној личности. Дакле, јединство творевине у једној личности, тј. у човеку и кроз њега са Богом, сама је структура постојања света без које он не може постојати. Другим речима, то је структура Царства Божијег.

На основу библијског предања, свет је створен ниизчега, што значи да је његово постојање историјско догађање. Опис тог првог догађаја указује на то да је он створен по слици будућег Царства.

С друге стране, чињеница да се стварањем света и човека није завршила историја Божије делатности у свету, указује и на то да су за овим требало да следе и други догађаји који би свету донели нешто ново у односу на предходне. Једном речју, свет није био савршен, или завршен, овим првим догађајем стварања, већ је то савршенство требало да се оствари у будућности другим догађајима који би му донели јединство са Богом. На основу сведочанства из Новог Завета тај последњи догађај у историји света је Царство Божије. Бог је почео са стварањем света ниизчега да би га учинио Царством Божијим. Постојање света, односно његово вечно постојање које другачије називамо Царство Божије, догађај је будућности.

Ово значи да је време конститутивни елеменат постојања света, а уједно и Царства Божијег, које се изражава овим догађајима који сви заједно чине да се оствари Божији циљ о свету, тј. Царство Божије. То догађаје твори Бог. Наравно, постоје догађаји које не твори Бог, односно које твори човек мимо воље Божије и који не воде остварењу крајњег циља о свету. Догађаји које твори само човек без Бога не улазе у вечну историју света, нити могу претстављати вечна стања. Ово просто због тога што човек није Бог и нема апсолутну стваралачку моћ, те зато не може ни учинити да свет постоји вечно. Само догађаји које твори Бог чине да се оствари Царство Божије. То је, другим речима, Божанска историја света коју је Црква поделила на Стари и Нови Завет и Будући век. Она се разликује од опште историје света утолико, уколико ова друга није Божије дело. (Која је то историја коју не твори Бог, тј. која није Божије дело, видећемо ниже.)

Оно што је важно нагласити у контексту свештене историје то је да она извири из последњег догађаја-Царства Божијег. Другим речима, узрок догађајима у Старом и Новом Завету је будуће Царство Божије. И Стари и Нови завет су сенка и икона тог последњег догађаја. Када дође Царство Божије оно ће дати и Старом и Новом завету пулоћу. Јер, мерило истинитости, како Старог тако и Новог Завета јесте Царство Божије<sup>7</sup>. У чему се састоји истинитост постојања света коју ће донети последњи догађај, односно Царство Божије?

На основу онога што нам говори Библија, закључујемо да се истинито постојање света састоји у превазилажењу смрти и остварењу бесмртности за створену природу. Давањем заповести првим људима да остану верни Богу, Бог је указао на опасност која прети свету уколико то не послушају. Та опасност је смрт (уп. 1 Мој.2,17). Догађаји који следе, а то је непослушање човека и покушај да човек сам без Бога оствари живог вечни, потврђују ово упозорење: после греха првих људи наступила је смрт.

Да би свет био бесмртан потребно је било да први човек дела у сарадњи са Богом. Јер, једино Бог може учинити да свет постане бесмртан, на тај начин што би га кроз човека сјединио са Собом. Истинитост овога потврђује васкрсење Христово.

Дакле, истинитост постојања природе, коју ће донети Царство Божије као последњи догађај у историји, биће бесмртност, односно искорењивање смрти из створене природе која прати свет од самог његовог стварања до данас, зато што је створен низгача.

За разлику од јелинског схватања истинског, бесмртног постојања света које је својство његове природе те је зато свет вечан, и то као духовни, небески свет из кога долазе дуне у материјални свет и у који се поново враћају после раздвајања од тела и напуштања материјалног света, библијско предање говори о истишном постојању света као историјском д о г а ђ а ј у који се још није догодио, а који ће, кад се догоди, донети бесмртност свету и учинити га на тај начин Царством Божијим. Догађаји који су се до сад догодили, а које обухвата

<sup>7</sup> Ово би могли да објаснимо на следећем примеру: претпоставимо да седимо у соби која није довољно осветљена. Споља, са светла нам долази човек. Кроз врата поред којих седимо долази његова сенка. Пре него да нам он лично дође, оно што видимо, то је његова сенка. Када нам дође и видимо га лицем к лицу нестаће његове сенке. Догаде, гледајући његову сенку ми смо гледали нешто лажно. Ово стога што је то била његова сенка. Тако је и са Царством Божијим које нам долази и чију икону видимо сад, пре него да дође

Стари и Нови Завет, представљају слику Царства Божијег и указују на то да ће се последњи догађај, Царство Божије, занста збити.

На који начин ће свет постојати у будућем Царству, за разлику од начина на који је постојао кад је створен, на основу кога ће бити бесмртан? Шта о томе говори Св.Писмо?

На основу Старога Завета и обећања Божијег изабраном народу, суштина повог начина постојања света у догађају Царства Божијег састоји се у сабрању изабраног народа и свега што је створено око Месије. Овај догађај ће донети створеној природи ослобођење од смрти.

Догађај Царства Божијег, који чини да свет постане бесмртан, има, дакле, своју структуру која се састоји у јединству свега створеног у човеку и кроз човека са Богом. На ову структуру, тј. на будуће Царство указује најпре само стварање света, а затим и Стари Завет који склапа Бог са светом у лицу једног човека. На тај начин се свет уопште, а посебно Стари завет, јавља сликом будућег догађаја Царства Божијег.

Наравно, Стари Завет не говори експлицитно да је јединство свега народа око Месије догађај којим се свет ослобађа од смрти, већ говори о опраштању грехова као изразу милости Божије према свом народу, која ће се показати кроз долазак Месије, који ће сабрати сав народ на једном месту (у Јерусалиму) и основати Царство Божије. Но, без обзира на разноврсност термина сви они управо подразумевају једно, догађај Царства Божијег у коме неће бити смрти<sup>8</sup>. Ово обећање је изабрани народ стално очекивао што јасно потврђује и Нови Завет. Како је могуће да јединство свега створеног у Христу у будућем догађају Царства буде начин постојања тварне природе који је ослобађа од смрти?

Ако дубље загледамо у феномен смрти, видећемо да је њена суштина управо у раздвојености бића, како временске, тако и просторне. Св.Максим Исповедник под бесмртношћу која ће доћи са доласком Христовим управо подразумева јединство свега створеног у Христу. Свет је, по њему, приликом стварања раздвојен зато што је све створено низшега, док ће се у Христу све сјединити, почевши од нижег ка вишем: мушко и женско, рај и икумена, небо и земља, духовно и материјално и на крају тварна и Нетварна природа, односно свет и Бог (PG 91, 1304–1308). За разлику од смрти, дакле, чија је суштина управо у раздвојености целокупне творевине, како временске, тако и просторне, Цар-

<sup>8</sup> Пасхално Јагње се привоци за опрштај грехова, по у исто време, оно симболише Христа као извор живота. О овоме види код Мит. Јована Византласа, „Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ”, „Σύνταξις”, сл. 49, 51 и 52. Αθήνα 1994.

ство, као сједињење свих, јавља се вечним животом творевине. Јединство се, дакле, јавља основном композиетом постојања, односно вечног постојања. Да у јединству свега створеног међу собом и на крају са Богом, које је требао да оствари Бог преко човека, заиста лежи бесмртност творевини, указује нам откривење Бога, који себе открива као Св.Тројицу, при чему су личности у таквом јединству да су у ствари Један Бог. Јединство Божанске природе у Богу је начин постојања самога Бога.

У том јединству творевине не губи се различитост сваког бића понаособ. У противном то би и даље била смрт створене природе јер је она управо скуи конкретних бића. Напротив, различитост и конкретност постојања, односно апсолутна непоновљивост сваког члана Царства, управо извири из његовог јединства са другим. И на ову истину указује постојање Бога као Св.Тројице. Јединство лица Св. Тројице не укида њихову различитост. Отац и Син и Св.Дух су непоновљиве личности, што значи да никад неможе Отац бити Син, нити Дух и обрнуто. Но, та непоновљивост и апсолутност личности Св. Тројице управо извири из њиховог јединства. Отац је то што јесте, тј. Отац, само у заједници са Сином и Духом. И обрнуто, и Син и Дух постоје као непоновљива бића само у заједници са Оцем.

Други моменат је јединство свих око једног Месије Исуса Христа. Христос, као истинити човек, центар је у коме и који уједињује сву творевину, односно онај је у коме се сабира сва твар. У њему нема ни мушког ни женског, већ су сви једно. Месија, као Син човечији, тј. Бог, у исто време сједињује тварну са нетварном природом, односно свет са Богом.

Дакле, Христос, као потпуни Бог и потпуни човек, једино може да осигура онтолошко јединство све творевине и да на тај начин учини да творевина буде бесмртна.

Тако дакле, структура будућег Царства, у коме ће тварна природа имати бесмртно постојање, указује на начин постојања на који постоји сам Бог. Бог Отац, као начело божанства, истовремено чини да је Бог Један и Св.Тројица.

Ако се осврнемо на Стари Завет у односу на будуће Царство Божије приметимо да старозаветни догађаји имају за свој узрок управо Царство Божије. Цела твар и народ су позвани да се сједине у једном човеку, а преко њега са Богом, ради остварења вечног живота. Догађаји које твори Бог преко човека, а не они које твори само човек независно од Бога и против Бога, а које такође описује Стари Завет, управо су сенка онога што ће Бог учинити на крају, а то је Царство Божије.

На који начин се Царство Божије пројављује у Новом Завету?

## Нови завет као икона Царства Божијег Царство Божије већ јесте, али још није

Прву хришћанску заједницу карактерише паглашена вера у есхатон, тј. уто да су дошла последња времена, или дапи са којима је дошло и Царство Божије. Догађаји који су се збили у овом времену били су потврда првим хришћанима да се Царство Божије приближило. Порука коју су Хришћани упућивали свету, „покајте се јер се приближи Царство Божије“ (Мк. 1,15), ово јасно потврђује. Који су то догађаји који су упућивали на то да је Царство Божије близу?

Суштина есхатологије коју исповеда рана Црква, о чему нам сведочи Нови Завет, у складу је са старозаветним очекивањима и пророштвима о последњим данима и догађајима. Есхатологију, дакле, чине следећи догађаји: појава Месије као Сина Човечијег, о коме говори пророк Данило<sup>9</sup>, посебна делатност Духа Светог у сабрању свих и свега на једном месту око Месије и оспивање Царства Божијег у коме неће бити више смрти јер ће Бог победити смрт и Сатану.

Сам Исус Христос је за себе говорио да је он Син Човечији, а то је и Црква исповедала, што указује на то да је са Исусом Христом, тј. у његовој личности, Бог пројавио своју љубав и милост према свету те је дошло и Царство Божије у историју. Уосталом, и дела Христова указују да је дошло у историју Царство Божије (уп. Лк. 7,22), а што је било у складу са Старозаветним ишчекивањем овог догађаја.

С друге стране, делатност Духа Светог је такође упућивала прве Хришћане на закључак да је дошло Царство Божије (види Дап. 2,17 и даље). Сам Христос о овоме сведочи кад каже: „ако ли ја Духом Божијим изгоним демоне, онда је дошло к вама Царство Божије“ (Мт. 12,28).<sup>10</sup>

Догађај Васкрсења Христовог из мртвих, посредством Духа Светог, најреалнија је потврда првим Хришћанима да је дошло Царство

<sup>9</sup> Име „Син Човечији“ које се односи на Месију, указује пре свега на Христа као судију свету, тј. на Христа каквим ће се он јавити о другом доласку, за разлику од других пророка који указују на Христа као искушатеља и страдалника за грехе људске, какав је случај код пророка Исаије. Ово указује на то, да су учесници кад су исповедали Христа за Сина Човечијег под тим подразумевали да је већ дошло Царство Божије и последњи суд свету.

<sup>10</sup> Види Ис. 61,1.

Небеско<sup>11</sup>. Ово стога што се у овом догађају пројавила победа Бога над смрћу и Сатаном. Отуда је Христос прворођени међу свом браћом као почетак новог живота, Царства Божијег. Васкрсење Христово је догађај од пресудне важности за читаву творевину јер се њиме уништава смрт кроз присуство Божије у свету те је то зато есхатолошки догађај<sup>12</sup>. Но, то се догодило, као што рекосмо, посредством Духа Светога, што показује да је догађај Царства дело Божије, али уз садејство човека.

Дакле, сви повозаветни догађаји везани за Христа, указују на то да се они збивају посредством Духа Светог и самим тим представљају пројаву Царства Божијег у историји, као историјског догађаја кога остварује Бог у сарадњи са човеком.

Међутим, иако је несумњиво за прву хришћанску заједницу да је са оваплоћењем Господа Исуса Христа дошло и Царство Божије, што је сам Христос и потврђивао тиме што је за себе говорио да је Месија и Син Човечији, Он је ипак говорио о Царству Божијем као о догађају будућности. Све приче Христове о изненадном доласку Царства Божијег најречитије ово и потврђују. Од какве је важности за саму суштину хришћанске есхатологије проповед Христова о будућем Царству?

Оно што је важно нагласити у односу на долазак Царства Божијег у будућности, иако је било више него очигледно да је он Месија и Изасланик Божији који има власт над демонима и над смрћу те је зато Царство Божије већ дошло, је то да и један и други елемент, тј. и садашњост и будућност, постају саставни делови хришћанске есхатологије. Парочито по Вознесењу Христовом на небо и слањем Духа Светога на Цркву, димензија очекивања Царства, који дели садашњост од будућности, посебно долази до изражаја, иако само присуство Духа Светога указује, да је Царство већ присутно. На овај начин есхатологија ране Цркве добија, рекло би се, две димензије: Царство Божије је и присутно у историји, али и још није овладао у потпуности

<sup>11</sup> Израз „Царство Небеско“, који се среће у Светом Писму, не означава Царство које је горе на небу у односу на земљу, већ Царство Божије. Види Ј. Jeremias, *New Testament Theology I*, 1971., 97.

<sup>12</sup> Наглашавање онога што нам и Св. Писмо говори, а то је да Христа подиже из мртвих Бог Духом Светим, од изузетне је важности најпре због разумевања ове проблематике-есхатологије о којој је управо овде и реч. Овај догађај је есхатолошки у смислу да је есхатологија почетак и темељ на коме се остварује Црква.

те ће се остварити у потпуности када Христос поново дође. Други долазак Господа Исуса Христа очекиван је у сили и слави и као коначна победа Бога над смрћу која ће обухватити сву творевину (уц. Сол. 4, 16; Рим. 8, 19–23). Залог и почетак те коначне победе Бога над смрћу је васкрсли Христос и делатност Духа Светог у историји. Док се то не догоди, а догодиће се брзо и изненада када то Бог одлучи, остаје хришћанима да верују, односно да њихов живот буде верна икона будућег Царства Божијег. То се остварује посредством Духа Светог који својом делатношћу управо конституише Царство Божије уводећи творевину у њега. На који начин он то чини, видећемо ниже.

Ово новозаветно схватање есхатона управо потврђује истинитост онога што смо горе навели кад је било речи о библијском схватању Царства Божијег. Царство Божије је догађај који ће се тек догодити, док садашњи догађаји претстављају његову икону и предокус. Као последњи догађај оно представља пуноћу постојања света, његову бесмртност и потпуну истину у односу на новозаветне догађаје који са њим пеће бити укинута, већ ће Царство Божије управо потврдити њихову истинитост.

Шта подразумева делатност Духа Светог у контексту пројаве будућег догађаја Царства Божијег сад у свету?

Нови завет види делатност Духа Светог у двојској форми: у догађајима везаним за Христа и у догађајима везаним за Цркву после Вознесења Христовог. У вези са делатношћу Духа везаном за Христа можемо рећи да Дух Свети посредује у сједињењу Бога са творевином. Ово показује пре свега Васкрсење Христово у коме се побеђује смрт, а затим и сви остали догађаји почев од рођења на до крсне смрти Господа Исуса Христа.

Делатност Духа у вези са Црквом, како се то данас схвата, испуљује се у моралном животу људи и као таква је најчешће везана за помоћ човеку у испуњењу Божијих заповести којим се задобија вечни живот. На тај начин подвижничтво човека доноси ослобођење од смрти, што значи да је бесмртност индивидуални чин, те да је Царство Божије плод подвига људи и њиховог моралног усавршавања. У овом контексту протумачен је и првородни грех који је изазвао Божију казну, смрт, која као морални преступ потребује моралност да би се избегла и победила. У том испуњењу заповести помаже Дух Свети и то је његова суштинска делатност у историји. Међутим, да ли је тако?

На основу онога што смо већ рекли о суштини Царства Божијег, да је оно догађај који доноси ослобођење од смрти а које се темељи на јединству свега са Васкрслим Христом, суштинска делатност Духа Светог је у сједињењу свих са Христом. Као што је Дух био посредник и делатељ у сједињењу Бога са створеном природом приликом оваплоћења Христовог, тако је његова делатност управо и у сједињењу сваког човека понаособ са истим тим Христом ради човекове бесмртности.

Дакле, више је него очигледно да је суштина делатности Духа Светог у конституисању Св.Евхаристије, почевши од Крштења, Миропомазања, Рукоположења и других тајни, која врхуни у освећењу дарова, као оваплоћењу Сина Божијег и причешћу Нјиме. Дух Свети сједињује све у Христу и око Христа тако што чини да Царство Божије буде, кроз Евхаристију, присутно сад у историји, пре другог и славног Христовог доласка.

Будуће Царство Божије се, дакле, јавља узроком, како новозаветних догађаја везаних за Исуса Христа, тако и постојања Цркве. Зато је истишита пројава Цркве у свету њена Евхаристија. О овоме Св. Максим Исповедник дословно каже следеће: „оно што се чини у (литургијском) сабрању су иконе истинитих (догађаја). Символи су а не истина... Истина је узрок онога што сад чинимо. То јест, видљивим радњама (символима) указујемо на невидљиве и тајне које су овим видљивим узрок и прототип... Од последица ка узроку, тј. од видљивих симбола ка мисленим и умним. Од несавршених ка савршенијима, односно од симбола (типова) ка икони, а од ове ка истини. Оно у Старом Завету је сепка, ово у Новом пак је икона, истина је стање будућег века.“ (PG 4,137).

Да би Црква у садашњем веку била истинита и као таква извор бесмртности, треба да је верна икона есхатолошке реалности, тј. будућег Царства Божијег. Истинитост Цркве у садашњем веку се не темељи на иконизовању стања Цркве из прошлости, већ је Црква истинита утолико уколико је икона будућег Царства. Идентичност Цркве у садашњости са оним што је она била у прошлости извире из тога што је Црква утемељена на б у д у њ е м Ц а р с т в у Б о ж и ј е м. Зато би суштину живота Цркве и у савременом свету требало да чини пројава будућег Царства, да би се свет ослободио од смрти. То значи да она треба да Духом Светим уједињује сву творевину око и у Васкрелом Христу и у исто време да исчекује други долазак Христов и да га призива. И то управо Црква и чини у догађају Евхаристије.



Зато је Евхаристија, Литургија, икона Царства Божијег<sup>13</sup>, и сама суштина Цркве која се сад и овде темељи на есхатологији.

По, пре него завршимо овај чланак, потребно је да одговоримо на питање које се стално поставља у теологији: у каквом односу стоје подвиг и Царство Божије?

\* \* \*

Нови Завет је сав обојен и догађајем страдања Христовог. Рекло би се, чак штавице, да страдање Христово доје првој Цркви много јачи тог, него што то чини Евхаристија која пројављује радост Царства Божијег. Радост коју доноси присуство Царства Божијег кроз Евхаристију увек је помешана са једним трагичним осећајем кога иллицива страдање и смрт Господа Христа. На какав закључак нас паводи ова констатација у вези са есхатологијом као историјским догађајем? Да ли то значи да је Царство Божије, односно бесмртност, плод страдања?

Ако најљивије анализирамо страдања Господа Христа у контексту целокупног библијског предања доћи ћемо до закључка да страдања Христова такође указују на присуство Царства Божијег. Нови Завет се стално позива на старозаветна пророштва, посебно на пророштво Исајиино које говори о Христу као Јагњету које је заклано за живот света, да би показао да је Он истинити Месија а самим тим и оснивач Царства Божијег и спаситељ света. И не само на Исајиино пророштво, Нови Завет и на Стари Завет уопште који Месију види као Пасхално јагње. То значи да Царство Божије долази са страдањем и кроз страдање Месије. Но, да ли то значи да је оно плод страдања и подвига?

Царство Божије долази са страдањем. Ова вера је дубоко уткана у етос прве Цркве што најбоље показују гоњења и мученичка страдања Хришћана. Приликом страдања Св. Стефан види отворено небо и Сина Човечијег који седи с десне стране Бога што указује на повезаност страдања са доласком Царства Небеског. На крају, због гоњења, Црква се надала брзом крају света и Другом доласку Христовом који ће дефинитивно уништити смрт и када ће коначно доћи Царство Божије.

Међутим, ово не указује да је Царство Божије плод страдања, већ да је оно неминовно везано за историју. Историја је конститутивни

<sup>13</sup> О Евхаристији као икони Царства Божијег види истоимену студију Митрополита Јована (Зизуласа) наведену у напомени I овог чланка.

део Царства Божијег. То што је историја у исто време и живот и смрт, је последица, створености света и греха првих људи. Зато је сваки улазак у историју после греха првих људи, па и улазак самога Бога зарад ослобођења тог истог света од смрти, скопчан са смрћу и страдањем. Да Адам није погрешно смрт не би била реалност историје. Но, ово не значи да је свет сам по себи, по својој природи, бесмртан и да није потребовао, због вечног живота, улазак самога Бога у историју. Суштина греха се састоји у томе што први Адам није хтео у заједници са Богом да оствари бесмртност, већ је то хтео, сам својим силама, што је резултирало тиме да створени свет није остварио бесмртност кроз првог Адама. То је учинио кроз другог Адама, Исуса Христа, који је испунио оно што први човек није. Он је Духом Светим, у заједници са Богом, и по заповести Оца, учинио то што је учинио. Остаје да Бог на крају пројави у пуноћи остварење вечног живота за читаву творевину, тј. Царство Божије, управо на овај начин, као плод Његовог коначног уласка у историју, уз сарадњу и сагласност, разуме се, и човека. Да ће се то остварити, залог је васкрсење Христово, као предокус тога Царства.

Зато подвиг има за циљ увођење подвижника у евхаристијску заједницу са Христом као са Богом, да би се добила бесмртност и остварило Царство Божије. Ово је прва Црква пројављивала кроз Крштење, које је било пројава Христове смрти и учешће у Христовим страдањима и смрти, али је било пре свега и причешће васкрслим Христом као Сином Божијим. То значи да је јединство са Богом у Христу, кроз учешће у Св. Евхаристији, догађај који ослобађа од смрти и дар је Божији. Па ово ће касније јасно да указује монашки подвиг који тежи кроз одрицање од своје воље да уведе монаха у једно сасвим ново општење са Богом и људима, као и са светом, односно да га учини припадником Царства Божијег кроз литургијско општење.

Дакле, и поред тога што Нови Завет и Црквено предање указују да долазак Царства Божијег не бива без страдања, прва Црква исповеда да је Царство Божије д а р Б о ж и ј и, а не плод страдања. Христос је Син Божији и он доноси бесмртност у створени свет. Наравно, Христос пролази кроз страдање, по бесмртност није последица страдања, већ силаска Бога у свет. Васкрсење Христово је саставни део вере Цркве у потврди да је Исус Христос Месија и да је он пачалник читаве творевине, односно Царства Божијег. Но, Христос не васкрсава сам. Њега Бог подиже из мртвих Духом Светим (види 1. Кор. 15,15; Дан. 3,15). Овај моменат указује на чињеницу да је кроз Христа дошао

Бог у свет, да је Христос Бог, Син Божији, те да Бог доноси, твори у историји Царство Божије. Уосталом оно што показује да је Исус Христос, Месија и оно што објашњава и даје вредност страдањима и тиме показује да је Царство Божије присутно, је вера Цркве да је Христос не само човек, већ и Син Божији. Васкрсење Христово, као потврда доласка Бога у свет, стоји као темељ и узрок бесмртности света.

Црква је објаснила да историја спасења није морала обавезно да носи у себи смрт. То је последица греха првих људи а не суштина саме историје спасења. Али, то не значи да спасење тварне природе нема своју историју. Бесмртно постојање света је историјско збивање које се пројављује као слободно сједињење читаве творевине у човску и на крају сједињење човека са Богом. Ово последње, и поред јединства створене природе међу собом, није се могло остварити без силаска Бога у свет, без кога свет не би могао да буде бесмртан. Но, стојећи на становишту да је Царство Божије историјски догађај, знамо да се оно не може остварити мимо историје и без уласка Бога у њу. Али, после греха, улазак Бога у историју подразумева Његово страдање и смрт јер је то сада реалност историје после пада. Ако, дакле, у историји спасења нема страдања и васкрсења самог Спаситеља, онда ни Царство Божије није историјски догађај, нити пак Спаситељ може бити истински спаситељ.

Са оваквим схватањем есхатологије Црква учи да је Царство Божије апсолутно зависно од догађаја силаска Бога у историју и проласка Његовог кроз историју и патњу, стога што је после пада историја патња и смрт. Тиме се подвлачи чињеница да је Царство Божије дар Божији те да је оно историјски догађај. С друге стране, наглашавајући да је историја саставни део Царства Божијег, и то ова наша реална историја као патња и смрт, Црква никако не подразумева да је Царство Божије плод историје, тј. патње и смрти. Јер, то би значило да је Царство Божије људско дело, што нити је истина, нити то може бити.

Смрт може уништити једино онај који није створен, а то је Бог а никако човек, нити пак анђео, нити било ко од створених бића. Но, поново наглашавамо, смрт се не може избећи бекством из историје него само учешћем и то Бога у њој. Смрт се смрћу једино може победити што подразумева да Бог, који је ослободиој света од смрти, треба да буде потпуни човек да би сјединио створени свет са Богом, што неминовно укључује и узимање људске историје на себе а она је смртна, да би свет постао бесмртан. Ово показује Васкрсење Христово које је залог бесмртности сваког бића ако се сједини са Христом. А ово друго се једино постиже у Евхаристији.